

Марченко А. А.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МАРГІНАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена аналізу проблеми зростання етно-регіональної маргіналізації в українському суспільстві. У дослідженні проаналізовано концепції маргінальності та етнічної маргінальності та проаналізовано їх зв'язок із феноменом «зміщення етнічної ідентичності» в умовах суспільно-політичної кризи. Простежено регіональну особливість етнічної маргінальності в Україні.

Ключові слова: маргінальність, етнічна маргінальність, само ідентифікація, регіони України.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-політичні процеси в Україні демонструють зростання регіонального чинника етнічної маргіналізації населення. Саме тому, аналіз теоретичних та практичних інструментів дослідження особливостей зміщення самоідентифікації населення є актуальним.

Відтак, метою статті є аналіз проблеми дослідження етно-регіональної маргіналізації, визначення її зв'язку із феноменом «зміщення етнічної ідентичності» в умовах суспільно-політичної кризи через аналіз концепції маргінальності та етнічної маргінальності.

Історія дослідження проблеми. Виникнув в 30-і роки в США як теоретичний інструмент для дослідження особливостей протікання культурного конфлікту двох і більше взаємодіючих етнічних груп, концепція маргінальності розглядалася в науковій літературі з різних точок зору. Відправним пунктом для самої постановки проблеми маргінальності стало вивчення процесів міграції. Зокрема, поняття «маргінальна особистість» було запропоновано Р. Парком для позначення культурного статусу і самосвідомості іммігрантів в ситуації необхідності адаптації до нового способу життя. Саме

так Р. Парк трактував феномен маргінальності як проміжне положення людини, волею долі приреченої одночасно існувати в двох різних культурних групах. На думку американського соціолога, необхідною умовою виникнення маргінальних ситуацій є просторове переміщення, міграція. Наступні дослідження (У. Самнер, Е. Стоунквіст, Р. Мертон, Е. Дюркгейм) показали, що культурна маргінальність, викликана переміщенням, є лише одним з існуючих видів маргінальності [8]. В даний час, у зв'язку з наростаючими міграційними процесами, зростає інтерес до проблем етнокультурної маргінальності, носії якої, в разі невіршеності цієї проблеми можуть бути потенційним джерелом конфліктності. Серед сучасних вітчизняних дослідників етнічного аспекту маргіналізації можна відзначити роботи таких авторів, як Т. Вергун, А. Геращенко, В. Євтух, В. Костенко, О. Матета, С. Мітряєва, В. Шейко [3; 4; 5; 6; 7].

Найбільш прийнятним, як на нашу думку, для соціологічного аналізу регіональних особливостей процесу маргіналізації сучасного українського суспільства є застосування інституційного, системного, функціональних підходів, у рамках яких увага дослідників акцентується на таких предметно-об'єктивних характеристиках маргіналізації, як процесуальність, системність, функціональність, а також на інституційних характеристиках і безпосередній належності їх до систем соціальної дії. Через це важливим є розуміння того, що в поясненні маргіналізації слід звертати увагу на всезагальне дослідження цього процесу з боку соціології як інтегративної науки.

Етномаргінали частіше зустрічаються серед вихідців зі змішаних родин і мігрантів другого і третього покоління. Для маргінальної ідентичності, на думку Н. Шульги, характерно те, що в її свідомості і поведінці присутні норми і цінності спочатку засвоєної культури і знову освоюваної [8, с. 126].

Одним з соціальних просторів поширення маргінальності є культурно-

національні спільноти національних меншин, що з'явилися і розвивалися в пострадянський період. Саме через них і завдяки ним особистість наповнюється змістом і особистісними смислами. Вони стають для особистості способом «віднаходження себе» або «повернення до витоків».

Етнічній ідентифікації та самоідентифікації особистості властива більша стійкість, міцність, ніж для інших видів ідентичності. Причина в тому, що перебування особи в певній спільноті задовольняє об'єктивну потребу в приналежності до спільноти від самого народження. Процес ідентифікації з групою, яка відбувається в дитинстві, протікає не в абстрактній формі, а через емоційний зв'язок з близькими людьми, через співпереживання їм. «Через співпереживання в ранньому онтогенезі здійснюється більш ефективна передача системи цінностей, яка існує в культурі», підкреслює Н.І. Алексеєва [1, с. 35]. Цей факт було емпірично зафіксовано в дослідженнях співробітників російської недержавної дослідницької організації «Левада-Центр (Аналітичний центр Юрія Левади)» 1988-1990 рр. А. Левінсона та Л. Гудкова «Етнічні групи в СРСР», а також більш пізніми дослідженнями 1995 – 1996 та 2009 – 2011 років.

Згідно останньому перепису населення 2001 року на території України проживають представники понад 130 національностей. З-поміж 4,9% представників інших національностей за переписом – євреї (103 тис), білоруси (275 тис), молдавани (258 тис), болгари (204 тис), поляки (144 тис), угорці (156 тис), румуни (150 тис.), греки (91 тис), татари (73 тис), вірмени (99 тис), цигани (47 тис), німці (33 тис), азербайджанці (45 тис), гагаузи (31 тис).

Варто звернути увагу на розміщення даних діаспор на території України.

Найбільша кількість євреїв проживала в м. Києві (17,2% від їх загальної кількості), Одеській (12,8%), Дніпропетровській (13,2%), Харківській (11,1%), Донецькій (8,4%), Вінницькій (2,8%), Житомирській

(2,5%), Чернівецькій (1,3%) областях, АР Крим (4,3%).

Багато з білорусів проживає на сході та на півдні України (Донецька, Луганська, Харківська, Одеська, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська області та АР Крим). Майже 70% білорусів проживає у сільській місцевості Рівненської області.

За даними перепису населення 2001 року, понад 70% молдаван проживало на території Одеської та Чернівецької областей. Значно менше – в Донецькій, Кіровоградській, Дніпропетровській, Луганській областях та в АР Крим. Болгари проживають в Україні в переважній більшості компактно на території Одеської і Запорізької областей. В незначній кількості вони є і в Донецькій, Миколаївській, Кіровоградській, Дніпропетровській, Луганській областях. Особливістю сучасного розселення поляків в Україні є те, що найбільше їх проживає в областях давньої осілости – на Волині, Поділлі, в Галичині, зокрема в Житомирській, Хмельницькій, Львівській областях і в м. Київ. Угорці проживають переважно на території двох областей України – Закарпатської і Дніпропетровської, в основному в сільській місцевості. Румунське населення абсолютно переважає в Чернівецькій, Закарпатській та Одеській областях. Значні осередки греків в Україні також сконцентровані в Донецькій, Запорізькій, Одеській областях та АР Крим. Вірмени переважають в Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Одеській, Луганській та Запорізькій областях. Найбільша частка німців зосереджена на території Дніпропетровської (16,9%), Донецької (16,7%), Одеської (9,4%), Закарпатської (9,2%), Запорізької (6,2%), Луганської (5,2%) областей, АР Крим (6,2%) [2].

Етносоціальні спільноти, які є елементами стратифікаційної матриці будь-якого соціуму, характеризуються певними наборами стратегій міжетнічних взаємодій, які можуть відбуватися в складних етносоціальних спільнотах між титульною етнічною групою (або ж етнічною групою-гегемоном, домінантом) та етнічними меншинами. Серед представників етнічних

меншин, на сьогодні, досить часто можна спостерігати маргіналізацію ідентичності яка виникає в результаті акультурації особистості до домінуючої культури, коли остання ще не в повній мірі освоєна. Формування такого типу маргінальності породжується бажанням належати до більшості, а не меншості, але при цьому дане бажання нічим крім самовизначення не підкріплюється. Маргінальні групи, які не ідентифікують себе з домінуючою культурою, позбавляють себе можливості брати участь на груповому рівні у виробництві загальнозначущих цінностей. Тим самим вони опиняються виключеними не тільки з культурних, а й політичних процесів, які є прерогативою центральних інститутів суспільства, що змінюється. Маргінальні групи стають ізольованими в культурному сенсі, відчуваючи культурну самотність. Подібна самотність людям знайома, коли вони відчувають, що зв'язок з власною культурною спадщиною порваний або загальноприйнята культура неприйнятна для їх внутрішнього світу. Відчуття втрати багато чого з того, що вони звикли вважати само собою зрозумілим, відрив від спадщини, яка спочатку була частиною їхнього життя, це головним чином зумовлює складне ставлення іммігрантів до їх новій батьківщині.

Для національних меншин України важливим фактором виступає компактність проживання, міське чи сільське середовище проживання. У вузьких географічних рамках меншість нерідко стає більшістю, тому ідентичність тут має яскраво виражений локальний характер і співвідношення з місцевістю сильніше. Сільське середовище більш інтегроване і спирається на традиційні компоненти етнічної культури, тоді як міське середовище більше символічне, його культура більш модерна, з фрагментами світової культури і культури, яка домінує в суспільстві. За даними перепису можна зробити наступний висновок про те, що більше національних меншин розташовано в Східній частині України, не набагато менше в Південному районі і на третьому місті Центральний, Північний та Західний регіони України. Отож, можна зробити

припущення, що в Східній та Південній частині України, що майорять діаспорами різних національностей, можна частіше зустріти феномен етнічної маргінальності, ніж у інших трьох районах.

Список використаної літератури:

1. Алексеева Н.И. Некоторые особенности сопереживания в раннем онтогенезе// Проблемы формирования ценностных ориентации и социальной активности личности. – М., 1984. – С. 30-44.;
2. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. – Національний склад населення регіонів [<http://pop-stat.mashke.org/ukraine-ethnic2001.htm>]: за даними Всеукр. перепису населення 2001 р. / Держ. ком. статистики України; ред. О. Г. Осауленко. – К.: CD-вид-во «Інфодиск», 2004.;
3. Геращенко А.В. Этническая толерантность и маргинализация молодежи / А.В. Геращенко; науч. рук. А.В. Кустов // Актуальні питання теоретичної та практичної медицини : збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, м. Суми, 23-24 квітня 2015 р. / Н.В. Деміхова. – Суми : СумДУ, 2015. – С. 99-100.;
4. Заставецька О. В., Заставецький Б. І., Ткач Д. В. Географія населення України. – Тернопіль, 2007.
5. Костенко В. В.; Нові маргінальні спільності в суспільстві України // Питання політики. – К., 2001. – № 8.;
6. Матета О. Особливості етнокультурної маргінальності в Україні: теоретичний аспект // Людина і політика. – 2004. – № 3. – С.9-13.;
7. Мітряєва С.І. Національні меншини та збереження їхньої ідентичності *Н* Українська політична нація: генеза, стан, перспективи. – К., 2004. – С. 270.;
8. Шульга Н.А. Этническая самоидентификация личности. К.: Основи, 1996. – 197 с.

Marchenko A. A. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov
Regional features of the marginalization of Ukrainian society.

The article is devoted to the analysis of the problem of the growth of ethno-regional marginalization in Ukrainian society. The research analyzes the concepts of marginality and ethnic marginalization and analyzes their relationship with the phenomenon of "displacement of ethnic identity" in the conditions of the socio-political crisis. The regional feature of ethnic marginalization in Ukraine is traced.

Key words: *marginalization, ethnic marginalization, identity, regions of Ukraine.*

*Рекомендовано до друку – к.соц.н.,
доцентом Полюгою В.А.*

Стаття надійшла в редакцію 08.10.2017.